

K historii a obsahu pozdně středověkého fragmentárního graduálu AZ 89

DAGMAR ŠTEFANCOVÁ

Šestisté výročí upálení Mistra Jana Husa († 1415) inspiruje k hlubšímu výzkumu hudebních pramenů, které tak či onak souvisejí s českým středověkem. O něm můžeme uvažovat jak na základě dochovaných pramenů, tak s vědomím toho, že některé církevní památky z předcházejících epoch přišly úplně nazmar nebo že existují ve fragmentární podobě.¹ Vidět však příčinu této fragmentárnosti pouze ve vypalování a drancování klášterů husitskými vojsky zejména v letech 1420–1421 by bylo zjednodušující. Vlny reformace a sekularizace přicházely i v pozdějších dobách a navíc, celkový postoj k rukopisům se s rozvojem knihtisku dramaticky změnil, takže starší liturgické knihy mohly být již v 16. století nahlíženy jako nepotřebné. K tomu přispěly také změny v liturgii po Tridentském koncilu a vývoj notace. Pro hudební medievistická studia jsou sice zásadním zdrojem informací kompletní rukopisy, přesto však nelze pochybovat o tom, že výzkum fragmentů naše dosavadní znalosti o starších dějinách obohacuje, a proto by měl probíhat systematicky a v širším záběru než doposud. Metodologicky je možné se opřít např. o práce Evy Veselovské, Janky Bednárikové nebo Dalibora Havla,² dále pak o katalogy rukopisných zlomků z Knihovny Národního muzea (KNM).³

Dnešní uložení středověkých hudebních pramenů ve dvou složkách Národního muzea, totiž v Knihovně Národního muzea a v Českém muzeu hudby (ČMH), vyplynulo z historie Národního muzea jako takového. Před vznikem samostatného hudebního oddělení spadaly hudební sbírky především pod správu muzejní knihovny: ta pečovala a dodnes pečuje o nejstarší rukopisy včetně těch, které jsou spjaty s liturgickou hudbou nebo přímo

Článek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2015/42, 00023272).

1) Viz např. BARTLOVÁ, Milena: *Husitské obrazoborectví*, in: *Umění české reformace*, Academia, Praha 2010, s. 63–70. HLAVÁČEK, Ivan: *Knihy a knihovny v českém středověku (Studie k jejich dějinám do husitství)*, Nakladatelství Karolinum, Praha 2005. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan et al.: *Encyklopedie českých klášterů*, Libri, Praha 1998.

2) Viz např. VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum nationale Slovacum*, Ústav hudobnej vedy SAV, Bratislava 2014; TÁŽ: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Schemnitziensis*, Ústav hudobnej vedy SAV, Bratislava 2011. BEDNÁRIKOVÁ, Janka: *Notované fragmenty gregoriánskeho chorálu v archívno-knižničných fondoch Bardejova, Prešova a Levoče*, Verbium, Ružomberok 2010. HAVEL, Dalibor: *Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*, habilitační práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 2012.

3) DRAGOUN, Michal – MAREK, Jindřich: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Sbírký Adolfa Patery a Čeňka Zíbrta*, Scriptorium, Praha 2012. BRČÁK, Marek – DOBLÁŠ, Dalibor – DRAGOUN, Michal – JAMBOROVÁ, Martina – MĚŘÍČKA, Matěj – VOLEKOVÁ, Kateřina: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 A*, Scriptorium, Praha 2014.

s husitským obdobím (např. známý Jistebnický kancionál, KNM II C 7). Tyto prameny byly na prvním místě vnímány jako skvosty knižní kultury, doklady naší historie – a až na místě druhém jako hudební památky. Do hudebního oddělení Národního muzea, předchůdce Českého muzea hudby, byly po roce 1946 převedeny jen hudebniny mladšího data. Z ucelených středověkých rukopisů je tak nyní součástí sbírkového fondu ČMH pouze jediný, zadržený při pokusu o vývoz z Československa v roce 1983 a následně předaný Ministerstvem kultury ČSR do Národního muzea (latinský graduál NM-ČMH AZ 31). Kromě toho spravuje ČMH některé restituované sbírky, kde se nacházejí notované středověké fragmenty. Několik fragmentů je podchyceno ve vazbách knih a hudebnin z fondu ČMH a jen tři získalo muzeum svou vlastní akviziční a badatelskou činností.⁴

Nález fragmentů AZ 89

Nález většího počtu folií z latinského graduálu, jimž byla přidělena signatura ze specifického fondu AZ (nejstarší rukopisy a staré tisky), je třeba zasadit do širších souvislostí, především do přímého vztahu s hudební sbírkou Ondřeje Horníka (1864–1917).⁵ Tento významný český sběratel shromáždil zejména na přelomu 19. a 20. století úctyhodné množství hudebnin (cca 15 000), hudební nástroje, knihy a výtvarné dokumenty s hudební tematikou. Jeho zájem se soustředil na chrámové archivy, a to nejen ve větších městech Čech a Moravy, ale především na venkově. Po Horníkově smrti získalo celou sbírku Národní muzeum v Praze, tehdy ještě Museum Království českého.

Jednou z lokalit, o kterou se Horník zajímal, bylo město Polná v dnešním Kraji Vysočina. Zřejmě Polnou sám osobně navštívil, protože se v jeho pozůstalosti zachoval soupis hudebního archivu děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie, psaný jeho rukou a datovaný 16. února 1903.⁶ Mezi mnoha dobovými opisy jsou zde zaznamenány čtyři staré tisky, které se objevují také na Horníkově seznamu hudebnin, obdržených „darem z Polné od p. Fr. Korejtky, řed. kůru, prostřednictvím pí Vincencie Lorencové, choti řed. škol v Polné“, a to dne 3. května 1903.⁷ Nejednalo se o nevýznamné tituly, ale naopak, kromě vídeňského benediktina Valentina Rathgebera tu figurují tito barokní autoři z českého prostředí: pražský benediktin Gunther Jacob, piarista Johann Ferdinand Richter narozený v Karlových Varech, řádovým jménem Andreas Oswald a S. Cecilia, a František Václav Habermann, rodem z Kynžvartu, ve 40. – 70. letech 18. století působící v Praze a v posledním desetiletí svého života v Chebu.⁸ Dva z těchto tisků produkovala proslulá Lotterova tiskárna v Augsburgu, po jednom tisku jsou zastoupeni Jiří Ondřej Laboun z Prahy a tiskárna v Kraslicích.

4) Jedná se o tyto rukopisy: NM-ČMH AZ 44 a AZ 45 – v obou případech fragmenty z pozůstalosti Jaromíra Weinbergera (1896–1967), datované do 14. století; NM-ČMH AZ 89 – fragment graduálu, jemuž je věnován tento článek.

5) ŠTEFANCOVÁ, Dagmar – KABELKOVÁ, Markéta – PAULOVÁ, Eva: *Hudební sbírka Ondřeje Horníka. I. díl. Sběrka hudebnin, knihovna a výtvarné dokumenty*, Národní muzeum, Praha 2012.

6) Viz NM-ČMH G 13732/76.

7) Viz NM-ČMH G 13732/77. Kromě citovaných seznamů si Horník pořídil seznam hudebníků z Polné (NM-ČMH G 13733/21) a soupis hudebnin, které mu přišly z Polné ve dvou zásilkách (NM-ČMH G 13732/78).

8) OSTŘANSKÁ, Kateřina: *Philomela pia, sive missae sex F. V. Habermannna*, bakalářská diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2014. Autorka uvádí informaci, že se Habermannovy mše

Gunther JACOB: *Anathema gratiarum actionis...*, Pragae, Jiří Labaun, 1714 (sign. NM-ČMH X F 118)

[František Václav] HABERMANN: [*Philomela pia, melos suum sexies repetens, sive missae sex a IV.*, Graslicii Bohemorum, Philipp Joseph Sädtler, 1747] (sign. NM-ČMH IX F 19)

Andreas OSWALD a S. Cecilia: *Psalmodia harmonica, sive Psalmi vespertini numero viginti pro toto anno consueti...*, Augustae Vindelicorum, typis & sumptibus Joannis Jacobi Lotteri, Anno 1733 (sign. NM-ČMH XIII D 323a)

Valentin RATHGEBER: *Cithara Davidis poenitentis, hoc est: Miserere VI. cum adjunctis Tantum ergo VI.*, Joannes Jacobus Lotter, Augustae Vindelicorum, 1734 (sign. NM-ČMH XIV B 181)

Uvedené tisky jsou vázány do kartonových desek potažených škrobovým papírem a již na první pohled je zřejmé, že byly svého času součástí téhož archivu nebo knihovny. Pergamenová makulatura z nich byla v roce 2013 díky restaurátorskému zásahu Jany Běnové vyňata a v rámci možností zkompletována. Podařilo se tak alespoň částečně sestavit sedmnáct folií původního zdroje pergamenu: graduálu asi z posledních dekád 14. století nebo z počátku 15. století.

Charakteristika zlomků a původního pramene

Kdy byla makulatura z pergamenu nařezána, nevíme, s největší pravděpodobností však ne dříve než po vydání tisků, k jejichž vazbě byla použita, a to buď ve formě hřbetního proužku (řezaného napříč celým pergamenovým bifoliem), anebo ve formě většího výřezu z jednoho folia. Na základě porovnání celkem dvaceti fragmentů je možné konstatovat, že jejich původním zdrojem byl pergamenový kodex s rozměry folia cca 300 (výška) × 190 (šířka) mm. Zrcadlo (cca 210 × 150 mm) je ohraničeno dvojitým okrajem zleva i zprava. Liniatura dodržuje vzdálenost 5 mm. Text je psán velmi pečlivě gotickou minuskulou, rubrikace červeně. Na některých zlomcích se zachovaly stránkové kustody, tvořené písmeny a římskými číslicemi, které napomohly konečnému uspořádání zlomků. Kodex byl vyzdoben kaligrafickými, výjimečně i jednoduchými filigránovými iniciálami průměrné kvality. Na stránce bylo původně osm notových osnov, každá o čtyřech linkách červené barvy. Vyskytují se klíče C i F a kustody na konci notové osnovy. Písař používal chorální českou notaci.

Výzdoba a notace graduálu je blízká graduálu z Knihovny Národního muzea, sign. KNM XIII B 2,⁹ ačkoliv není zcela totožná. Oba rukopisy však zřejmě vznikly přibližně v téže době, přičemž graduál XIII B 2 byl především na základě uměleckohistorické analýzy datován do doby kolem roku 1390 a předpokládá se jeho česká provenience.¹⁰ Na fragmen-

⁹ Šířily především v benediktinském prostředí (s. 25). Do soupisu pramenů exemplář z Horníkovy sbírky (NM-ČMH IX F 19) nezahrnula.

⁹ Viz www.manuscriptorium.com. Dostupné z: <http://goo.gl/79xvGB> [cit. 10. 4. 2015]

¹⁰ BRODSKÝ, Pavel: *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, KLP, Praha 2000, s. 165.

tech AZ 89 má notace stejně jako písmo úhledný tvar, základními znaky jsou rhombické punctum, český podatus a métská clivis.

Fragmenty AZ 89 tvoří několik různých velkých celků z temporálu: drobný zlomek ze slavnosti Narození Páně (AZ 89/a); dvě fragmentární bifolia – celkem pět proužků – vložená do sebe, obsahující repertoár velkopáteční a ke slavnosti Zmrtvýchvstání Páně (AZ 89/b); dvě fragmentární bifolia – celkem 7 proužků – vložená do sebe, obsahující repertoár po Zmrtvýchvstání Páně, konkrétně některé férie ve velikonočním oktávu a svátek De Sancta Lancea, který byl slaven v pátek po 2. neděli velikonoční¹¹ (AZ 89/c); jedno folio s repertoárem ke druhé a třetí neděli po Zmrtvýchvstání (AZ 89/d); opět jedno folio s chorálem pro férie druhou a třetí po slavnosti Seslání Ducha svatého (AZ 89/e); jedno folio s repertoárem určeným ke slavnosti Těla a Krve Páně (AZ 89/f); na sebe navazující tři folia, z nichž první je zachováno ve dvou menších zlomcích, s repertoárem nedělí 21. – 23. post Pentecosten¹² (AZ 89/g) a konečně jedno folio s chorálem ke svátku Posvěcení chrámu (AZ 89/h).

Evidentně chybí makulatura ze začátku graduálu (s výjimkou AZ 89/a), kde byly zapísány zpěvy adventní, vánoční a z doby postní. Tomu nasvědčují i zachované stránkové kustody: k.X, l.V, m.VII, n.III, p.I, p.II a p.III. Poslední z čitelných stránkových kustodů – p.III – náleží ke svátku In Dedicacione Ecclesiae, který byl řazen za poslední, 24. neděli post Pentecosten.

Obsah jednotlivých zlomků

Rubriky přepsané z originálu jsou v tomto přehledu zvýrazněny kurzivou. Zkratky: In = introitus, InV = verš k introitu, Gr = graduale, GrV = verš ke graduale, Cm = Communio, An = antifona, H = hymnus, Al = alleluia, Of = offertorium, Sa = Sanctus, Ky = Kyrie. Cantus ID Number = šestimístné identifikační číslo podle databáze Cantus;¹³ není-li číslo za textem připojeno, nebyl tento chorál v databázi dohledán. Sekvence, které dosud nejsou v této databázi podchyceny, identifikují údaje z *Analecta hymnica medii aevi*,¹⁴ a to ve formě AH, číslo svazku, číslo sekvence, číslo strany. Všechny doplněné údaje uvádím v hranatých závorkách.

● AZ 89/a:

[Nativitas Domini, in aurora]

1^r: [In: Lux fulgebit ... nos] quia natus est ... cui regni ... [g00547]. [InV:] D[ominus regnavit] [g01913].

11) Svátek byl na základě iniciativy Karla IV. vyhlášen v roce 1354 papežem Inocencem VI. a v roce následujícím schválila pražská diecézní synoda jeho slavení v pražské diecézi. (Viz ŠRONĚK, Michal: *Rouška Panny Marie. Relikvie ve sporu mezi římskými katolíky a utrakvisty v Čechách ve 14. a 15. století*, Umění/Art, roč. LVII, 2009, č. 2, s. 118–139.)

12) V AZ 89 se číslování nedělí po Seslání Ducha svatého odlišuje od současného úzu o jedno číslo (21. neděle zde jako 20.). Záleželo vždy na tom, zda se jako 1. neděle post Pentecosten započítávala také slavnost Nejsvětější Trojice.

13) Identifikační čísla jednotlivých zpěvů jsou uvedena podle databáze Cantus index. Dostupné z: <http://cantusindex.org/> [cit. 10. 4. 2015].

14) *Analecta hymnica medii aevi*, ed. Guido Maria Dreves – Clemens Blume, I–55, Fues's Verlag – O. R. Reisland, Leipzig 1886–1922.

1^v: [GrV: A Domino fac]tum est et ... nostris [g00549]. [Al:] Alleluia. D[ominus regnavit] [g00550].

2^v: [Cm:] Exulta filia Sion ... et Sal[vator mundi] [g00552].

[Nativitas Domini, in die]

2^v: [In: P]uer natus est ... cui ... *Precentores introitum* [g00553].

● AZ 89/b:

[Feria sexta in Parasceve]

1^v: [Improperia: Agios] yskyros. Agyos athanatos eleyson ymas [008450]. *Item presbyteri*. Quia eduxi te ... salvatori tuo [008452]. *Item pueri*. Agyos. *Presbyteri incipiant choro*. Sanctus deus. *Item*. Sanctus fortis. *Item*. Sanctus [008450].

1^v: [Quid ultra debui ...] plantavi te ... salvatori tuo [008453]. *Item pueri cantent*. Agyos. *Item prelati incipit*. Sanctus. [008450]. *Tunc elevationem crucis incipit*. [An:] Ecce lignum crucis [002522].

2^v: [An: Dum fabricator mundi ... spi]ritum et ecce velum templi ... fili de ... [002453].

2^v: [pokr. 002453:] cuius pondere captivitas ... ianua regni. *pueri cantent ymnus*. [H:] C[rux fidelis] [g00959].

[Dominica Resurrectionis]

3^v: [An: Vidi aquam ... facti s]unt et dicent alleluia alleluia [005403]. *Ps*. Confitemini domino ... eius. Gloria Patri ... [a00244]. [An:] Cum rex gloriae ... [201042].

3^v: [pokr. 201042: deside]rabilis quem expectabamus ... requiere[bant] ...

[Ad processionem]

4^v: [Tropus:] ...yehenne Est ade ... luna. *In statione an[tifona]*. [An:] Surrexit enim [pouze incipit, 005081?]. *In reditu cantent ymnus aptus*. [H:] Salve festa dies ... mundi ... [a00177].

4^v: [An:] Sedit angelus ... mortu[um] ... [004858].

● AZ 89/c:

Feria secunda post Pascha

1^v: [In:] Introduxit vos dominus ... alleluia [g01014]. *Ps*. Confitemini domino ... in seculum [g01992]. *Gr*. Hec dies [pouze incipit, 008414]. [GrV:] Dicat nunc Israhel quoniam bo[nus] ... [008414b].

1^v: [Al:] Angelus domini descendit ... super eum [008415]. *Versus*. Respondens autem angelus dixit ... Jesum Nazarenum [008415a]. *Prosa*. [Mane pri]ma [sabbati ...?, g02531]. *Offertorium*. Angelus domini [descendit ...] [g01018].

2^v: [pokr. g01018:] et dixit mulieribus ... alleluia [g01018]. [Sa:] Sanctus [pouze incipit]. *Communio*. Surrexit dominus ... alleluia [g01019].

Feria tertia na zenske pomnyhody

[In:] Aqua sapientie potavit eos ... alleluia [g01020]. *Ps*. Confitemini domino quoniam in saeculum mi[sericordia][g01992].

2^v: [pokr. g01992:] [mi]sericordia eius. [Gr:] Hec [dies, pouze incipit, 008414]. *Versus*. Dicant nunc qui redempti sunt ... congregavit eos [008414]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Surrexit pastor bonus ... pro ovibus suis et ... [g02080].

[Sabbato Octavam Paschae, in Albis]

3^v: [In: Eduxit dominus] populum suum ... alleluia [g01044]. *Ps*. Confitemini domino et invocate ... opera eius [g01957.1]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Hec dies quam fecit [507015]. Alleluia. *Hunc versum cantent duo pueri*. Laudate pueri dominum [g00572].

3^v: [pokr. g00572:] laudate nomen domini. *Chorus*. Sit nomen domini ... in seculum [008429z.1]. *Prosa*. Mane [prima sabbati, g02531]. *Off*. Benedictus qui venit ... alleluia [g01047]. *Communio*. Omnes qui in Christo baptizati estis ... alleluia [g01048].

Dominica na proud ferial:

4^r: [In: Quasi modo geniti infantes ... rational]es sine dolo ... alleluia. [g01049]. *Ps*. Exultate deo ... deo Jacob [g01959]. [Ky:] Kyrie [pouze krátký incipit]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Surgens Jesus ... dixit pax ... [507030].

4^v: [Cm: Mitte manum ...a]lleluia et noli esse ... alleluia. [g01052].

De lancea Domini officium ... feria VI ...

[In:] Foderunt manus meas ... alleluia [501005] *Ps*. Factum est cor meum ... ventris mei ... Gloria [Patri] [501005a]. [Ky:] Kyrie [pouze incipit].

● **AZ 89/d:**

[Dominica secunda post Pascha]

1^r: [Of: Deus deus meus] ad te de luce ... manus meas alleluia [g01056]. *Communio*. Ego sum pastor bonus ... alleluia [g01057].

Dominica III. [post Pascha]

[In:] Jubilate deo omnis terra ... alleluia [g01058]. *Ps*. Dicite deo quam terribilia ... in die virtutis tue [g01059].

1^v: [Al:] Alleluia. *Versus*. Modicum et non videbitis me ... videbitis me [g02083]. *sine psalmo* [Offer]torium]. Lauda anima mea ... alleluia [g01061]. *Communio*. Modicum et non videbitis me ... modicum et [g01062].

● **AZ 89/e:**

[Feria secunda post Pentecosten]

1^r: [Alleluia. Exultate deo ... E u]o u a e. [Ky:] Kyrie Magne [deus, pouze incipit]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Spiritus domini replevit orbem ... habet vocis [g02103]. *Prosa*. Laude celeberrima [= celeberrima]. [AH 53, 72, s. 124–125] Offer]torium] *Intonuit de celo*. Sanctus. ... Co. Spiritus Sanctus docebit nos ... alleluia [g01098].

Feria tertia [post Pentecosten]

[In] Accipite iocunditatem ... agentes [g02104].

1^v: [pokr. g02104:] deo alleluia ... vocavit alleluia alleluia. *Ps.* Attendite popule meus ... verba oris mei [g01965]. [Ky:] Kyrie. [pouze incipit] [Al:] Alleluia. *Versus sequitur.* Verbo domini ... virtus eorum [g01103]. *Aliud alleluia. Veni sancte. Prosa Veni sancte* [Spiritus]. *Off.* Portas celi [pouze incipit, g01030]. *Sanctus. Co.*

● **AZ 89/f**

[Corporis Christi]

1^v: Alleluia. *Versus.* Ego sum panis vivus ... in eternum [206339]. *Prosa.* De superna ye[rar-
chia] [AH 54, 171, s. 262]. *Item aliud alleluia. V.* O Jesu pastor pie ... hodie [g02559]

1^v: [pokr. g02559:] nos ... de pane celi re[face]. *Prosa.* Ave caro Christi. [AH 54, 170, s. 261] *Offertorium.* Celeste sacrificium ... perhenne gaudium alleluia [g02539]. *Com.* A[ve salutis hostia].¹⁵

● **AZ 89/g**

[Dominica 20 post Pentecosten]

1^v: [In: In voluntate tua] es. [g01241]. *Ps.* Beati immaculati in via ... lege domini [g01909]. *Graduale.* Dominum refugium factus es n[obis] ... a genera[tione] ... [p]rogenie [g01242]. [Gr]*Versus:* Prius[quam] mon[tes] fierent ... [ter]ra et [...] [g01243].

1^v: [pokr. g01243:] et in seculum tu es deus. [Al:] Alleluia. *Versus.* Qui confidunt in ... mons syon non commovebi[ur] ... in Je[rusalem] [g02201]. [Of: Vir erat in ter]ra nomi[ne] Job ... e]i pote[stas] [g01245].

2^v: [pokr. g01245:]stas a domino ... ulcere vulneravit. *Comm[unio:]* In salutari tuo anima mea ... domine deus meus [g01246].

Do[minica] XXI [post Pentecosten]

[In:] Si iniquitates observaveris domine ... apud te [g01247].

2^v: [pokr. g01247:] propitiatio est, deus Israel. *Ps.* De profundis clamavi ... vocem meam [g01981]. *Graduale.* Ecce, quam bonum ... in unum [g00114]. *Versus.* Sicut ubguentum in capite ... barbam Aaron [g01249]. *Versus.* Mandavit do[minus] [g02466].

3^v: [pokr. g02466:]minus benedictionem ... in seculum. [Al:] Alleluia. *Versus.* De profundis clamavi ... vocem meam [g01256] *Finis ut s. Offer[torium].* Recordare mei domine ... verba mea [g01251]

3^v: [pokr. g01251:] in conspectu principis. *Com[munio].* Dico vobis gaudium ... agente [g01150].

Dominica XXII [post Pentecosten]

[In:] Dicit dominus: ego cogito ... de cunctis locis [g01253]. *Ps.* Benedixisti domine ... Jacob [g01908].

15) Kromě iniciály „A“ je text Communia téměř nečitelný. Kodex Franus z roku 1505 (Hradec Králové, Muzeum východních Čech, Rkp. II A 6) uvádí pro tutěž slavnost jak *Alleluia O Jesu pastor pie* (fol. 66^v–67^v), tak *Communio Ave salutis hostia* (73^v).

● AZ 89/h

[In Dedicazione Ecclesiae]

1^r: [In: Terribilis est locus ...] et vocabitur aula dei. [g01401]. Ps. Quam dilecta tabernacula ... in atria domini [g01918]. [Ky:] *Kyrie. Magne deus.* [připsáno: *Cunctipotens*, pouze rubrika] *Item Graduale. Locus iste ... irreprehensibilis est* [g01402]. *Versus. Deus cui adstat ... servorum tuorum* [g01403]. *Sequitur alleluia.*

1^v: [Al:] Alleluia. *Versus. Vox exultationis ... in tabernaculis iustorum* [g02386]. *Chorus repetit post divisionem hoc ide[?]. Prosa. Adest dies iubilaeus ... de Cristi clemencia.* [AH 9, 48, s. 40]

Tropus k antifoně *Cum Rex gloriae Christus* / Trope to the antiphon *Cum Rex gloriae Christus*
NM-ČMH AZ 89/b, fol. 4^r

Tropus k antifoně *Cum Rex gloriae Christus*

Zlomek AZ 89/b obsahuje část obřadů Velkého pátku (Feria VI in Parasceve), zpěvy k procesí a začátek liturgie k slavnosti Zmrtvýchvstání Páně (Dominica Resurrectionis). Na fol. 4^r se nachází tropus k antifoně *Cum Rex gloriae Christus infernum debellburus*. Ta se zpívala při triumfálním průvodu nedělního velikonočního rána a na základě svého obsahu, týkajícího se Kristova sestoupení do pekel a následného vítězství nad smrtí, dostala také

název *Canticum triumphale*. Z tohoto jádra se vyvinula i širší dramatická scéna Sestoupení do pekel, která je bez not zachycena např. ve svatojiřském rukopise Praha NK VII E 1 z 1. poloviny 16. století.¹⁶ S textem *Triumphat Dei filius* se tropus vyskytuje např. ve svatojiřských procesionálech Praha NK VI G 3b (fol. 94^v-95^v), VI G 10a (fol. 156^v), VI G 10b (fol. 83^{r-v}), VI G 5 (fol. 242^r-243^r), VII G 16 (fol. 106^{r-v}),¹⁷ byl však velmi rozšířen i mimo benediktinské kláštery.¹⁸ V citované práci Tadeusz Miazga porovnal zpěvy k velikonočnímu procesí z více než tří set pramenů z 10. – 19. století, kromě jiného také z výše zmíněných svatojiřských rukopisů. Velmi zajímavé jsou jím publikované tabulky nápěvných konkordancí k antifoně *Cum rex gloriae Christus*¹⁹ a k tropu *Triumphat Dei filius*.²⁰ „Našemu“ znění *Cum rex gloriae Christus* se nejvíc přibližuje varianta nápěvu z rukopisu č. 45 Archiwu Krakowskiej Kapituły Katedralnej, datovaného cca 1415. Podobně lze postupovat v případě tropu *Triumphat Dei filius*. V Miazgově srovnání čtrnácti různých nápěvů figuruje na prvním místě znění tropu z procesionálu Praha NK VI G 10b z 1. poloviny 14. století,²¹ jehož nápěv se s fragmentem AZ 89/b téměř shoduje. Ke konkordanci melodie s prameny ze začátku 15. století jsem zvolila Vyšebrodský sborník (rkp. č. 42 Knihovny Cisterciáckého opatství Blahoslavené Panny Marie ve Vyšším Brodě) z roku 1410, v němž je *Triumphat Dei filius* zapsáno na fol. 12^r, opět jen s malými odchylkami od znění v AZ 89/b.

Pokud byly v melodii tropu v AZ 89/b zjištěny změny, pak korespondují s textem, kterým překvapivě není *Triumphat dei Filius* ani další tropy k procesním antifonám *Agie Rex iustitiae*²² či *Rex Christe primogenite*,²³ ale text dosud neznámý. Přestože chybí jeho začátek a místy je porušen, podařilo se ho z podstatné části rekonstruovat. Na rozdíl od *Triumphat dei Filius* s pravidelným počtem slabik ve verších (8 8 6 6, 8 8 6 6, 8 9 6 4)²⁴ má strukturu nepravidelnou a konce veršů ne vždy odpovídají konci hudební myšlenky. Tropus *Triumphat Dei filius* se stal východiskem pro vznik několika písní s českým i německým textem, jejichž přehled podává digitální katalog *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*,²⁵ žádný z těchto textů však nekoresponduje přesně s latinským textem z AZ 89/b, ačkoliv se v nich samozřejmě některé společné motivy (např. přemožení smrti smrtí) objevují.

16) PLOCEK, Václav: *Melodie velikonočních slavností a her ze středověkých pramenů v Čechách*, 1. díl, Státní knihovna ČR, Praha 1989, s. 34.

17) PLOCEK, Václav: *Catalogus codicum notis musicis instructorum*, díl 1. a 2., Academia, Praha 1973, č. 57, 58, 55, 75.

18) Viz např. MIAZGA, Tadeusz: *Die Gesänge zur Osterprozession in den handschriftlichen Überlieferungen vom 10. bis zum 19. Jahrhundert*, Akademische Druck- u. Verl.-Anst., Graz, 1979, který tomuto tropu připisuje původ z českého benediktinského prostředí (zejména s. 175–177). VLHOVÁ-WÖRNER, Hana: *Bohemian Utraquists' Repertory of Proper Tropes*, in: *Bohemian Reformation and Religious Practice 5/2*, 2005, s. 313–327.

19) MIAZGA, op. cit. v pozn. 18, s. 250–257.

20) Tamtéž, s. 258–262.

21) Datace podle MRÁČKOVÁ, Veronika: *Chorální notace v pramenech kláštera sv. Jiří v Praze*, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2008, s. 64. Vznik procesionálu klade autorka do doby působení abatyše Kunhuty (1302–1321).

22) Praha NK VII G 16, fol. 105^v-106^r.

23) Viz VLHOVÁ-WÖRNER, op. cit. v pozn. 18, zejm. s. 319 a 323. Též MIAZGA, op. cit. v pozn. 18, s. 177.

24) Viz MIAZGA, op. cit. v pozn. 18, s. 176. Počet slabik ve znění Praha NK VI G 10b se již liší (8 8 6 6, 8 8 6 6, 9 7 7).

25) Dostupné z: <http://www.musicologica.cz/melodiarium>, signatura nápěvu MHB 906 [cit. 7. 5. 2015].

Praha NK VI G 10b	NM-ČMH AZ 89/b
<i>Triumphat dei Filius</i>	?
<i>de hoste superbissimo</i>	?
<i>resurgens a morte</i>	?
<i>delens eam primam.</i>	<i>domus [q?] yehenne [= Gehennae].</i>
<i>Latronem sero flebilem</i>	<i>Est ade [= Adae] primi mors mortua</i>
<i>coniunctum beatissimis</i>	<i>morte secundi. Cum ser[-]</i>
<i>praemisit ad regna</i>	<i>pentine datur hamus</i>
<i>quo iturus erat.</i>	<i>et esca rapine [= rapinae].</i>
<i>Petrum cum ceteris visitat</i>	<i>Exhibitum gratis munus tante</i>
<i>atque omnes sedulo</i>	<i>pietatis. Clamavit terra nec sol</i>
<i>consonet voce pia.</i>	<i>sidera neque luna.</i>

Pomni hody na provody, že jsou svatí dni

K vyslovení domněnky, že graduál AZ 89 vznikl na českém území, nenasvědčuje pouze typ použité chorální notace a odkazy na sekvence českého původu (na prvním místě *De superna yerarchia* a *Ave caro Christi*), ale především dvě rubriky s českými poznámkami, obě ve složce AZ 89/c.

Rubriku „Feria tertia na zenske pomnyhody“ čteme na fol. 2^r u propria ke třetí férii po Zmrtvýchvstání Páně. Rada „pomni hody“ se v církevním prostředí týkala doporučení zdržet se manželského sexuálního života tři dny před přijetím Eucharistie, jak zmiňovalo církevní právo, ale také např. Husovi předchůdci Jan Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova nebo dominikán Jindřich z Bitterfeldu.²⁶ Problém zdrženlivosti, čistoty a tedy i disponovanosti přijímat byl tím víc aktuální, čím víc se šířilo časté přijímání ženatých laiků. Další z Husových předchůdců, dvorní kaplan, farář z Týnského chrámu Konrád Waldhauser (cca 1326–1369), se ve svém kázání o pomlázce²⁷ opíral o starší francouzské teology Guillauma Duranda a Johanna Beletha,²⁸ kteří zvyk popisovali v opačném pořadí, než ho známe dnes, tedy jako pondělní šlehání mužů od jejich žen a úterní šlehání žen od mužů. Takto je zvyk popsán také v latinském spisu nazývaném *Dicta de tempore*, zřejmě mylně

26) POLC, Jaroslav V.: Časté přijímání laiků – základ české reformace. *Duchovní proudy od Karla IV. ke kalichu*, in: Česká církev v dějinách, Praha 1999, s. 207–229; TYŽ: *Disputace o častém přijímání laiků na předhusitské teologické fakultě*, in: Česká církev v dějinách, Praha 1999, s. 231–239.

27) ŠIMEK, František (ed.): *Staročeské zpracování Postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera*, nákladem Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění v Praze, Praha 1947, s. 2.

28) ŽÍBRT, Čeněk: *Mistr Hus o pomlázce*, in: Český lid, roč. 26, 1926, s. 286–287. Konkrétně se jednalo o Durandovo *Rationale divinatorum officiorum* z roku 1286 a Belethovo dílo *Summa de Ecclesiasticis Officiis* z roku 1162.

připisovaném Janu Husovi (cca 1370–1415),²⁹ kde se v *Sermo XXVIII* (In Resurrectione Domini) píše doslova:

Unde mulieres secunda die post pascha verberant suos maritos, die vero tertia mariti e contrario uxores et hoc virgis de mane in lecto, vel manibus, vel pungno. Hoc autem fit ad denotandum, quod debent se invicem corrigere, ne alter ab altero hoc tempore debitum exigat etiam legitimi thori. Unde percucientes alios dicunt „Pomni hody“ quasi dicant: attende, quod est festum paschale, et non exigas debitum! Unde, o vos mulieres, percutite virga viros vestros fortiter de mane, si exigent debitum a vobis hiis diebus sacris!³⁰

Je otázka, zda autoři neopisovali jeden od druhého, aniž by zohlednili skutečnou podobu tohoto obyčeje. Rubrika z úterního propria v graduálu AZ 89 (*zenske pomnyhody*) nám také mnoho nepomůže, protože z ní role žen jasně nevyplývá.

Textový incipit „Pomni hody na provody, že jsou svatí dni“ citují různí etnologové, např. Josef Jireček,³¹ v souvislosti s kázáním, které snad pochází z poloviny 14. století. Muzikologové tento incipit interpretují jako koledu, ba dokonce jako jednu „z nejstarších stop koledních textů z celého slovanského světa“,³² bohužel bez zapsané melodie a vzhledem k fragmentárnímu textu typově nezařaditelnou.

Ve druhé české rubrice z graduálu AZ 89 (fol. 3^v) písař zaznamenal: „Dominica na provod ferial[is]“. Provodní neděle se rozuměla dnešní 2. neděle velikonoční, také nazývaná Bílou (in Albis) podle bílého oděvu neofytů nebo neděle Quasi modo podle mešního introitu. Ze slov „provod, provody“ (tedy průvod – conductus Paschae) byl vztažen název nejen na Provodní neděle, ale v širším smyslu na celé období kolem ní.³³

Item pueri cantent

V rubrikách jsou jmenováni také interpreti, respektive kněží a příslušující osoby: *pueri*, *presbyteri*, *precentores*, *prelatus* a *chorus*. Prelatus, tedy výše postavený kněz (např. děkan, kanovník, ale i opat), je výslovně uveden na začátku obřadu Elevatio crucis. Dvojice chlapců (duo pueri) zpívala – jak příhodně! – allelujatický verš *Laudate pueri dominum*

29) Podle rukopisu KNM XIII D 1 vydáno v kritické edici: *Dicta de tempore Magistro Iohanni Hus attributa I–II*, ed. Jana Zachová – Bohumil Ryba, Brepols Publishers, Turnhout 2011.

30) Citováno podle *Dicta de tempore*, op. cit. v pozn. 29, s. 549–550. V rkp. KNM XIII D 1 na fol. 123^v. Překlad: A proto ženy druhý den po Velikonocích mrskají své manžely, třetí den naopak manželé manželky, a sice týmiž pruty ráno v posteli nebo rukama nebo pěstí. To se děje na znamení toho, že se mají navzájem napomínat, aby jeden od druhého v té době nevyžadoval plnění manželské povinnosti. A tak ti, kteří mrskají druhé, říkají: „Pomni hody!“ jako by říkali: Pamatuj, že je velikonoční svátek a nevyžaduj povinnost! Pročež vy, ženy, mrskejte ráno pořádně své muže prutem, jestliže od vás vyžadují manželskou povinnost v těchto posvátných dnech!

31) JIREČEK, Josef: *Drobnosti k historii literatury české*, Časopis Musea království Českého, roč. 35, 1861, č. 3, s. 270.

32) KOUBA, Jan – SKALICKÁ, Marie: *Koledy v předbělohorských písňových pramenech*, in: *Miscellanea musicologica* XXX, Univerzita Karlova, Praha 1983, s. 13.

33) Viz FROLCOVÁ, Věra: *Provodní neděle*, in: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část 0–Ž*, red. Stanislav Brouček – Richard Jeřábek, Mladá fronta, Praha 2007, s. 813. Podrobně heslo *Průvody*, dostupné na: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 16. 4. 2015]. Slovní spojení „provod ferialis“ v rubrice by se dalo chápat právě jako ohlas průvodů, konaných nejen v neděle, ale i jindy během oktávu.

(AZ 89/c, fol. 3^r). Spolu s presbytery (kněžími) se chlapci střídali při zpěvu improperií (AZ 89/b, fol. 1^{rv}). Není tedy vyloučeno, že graduál byl používán v mužském klášteře nebo v důležitějším centru církevní správy, spojenými se školou, případně vznikl v některém z příslušných skriptorií.

A zpět do Polné...

V Městském muzeu v Polné je dnes deponován hudební archiv z děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie, a to pod katalogovými čísly Po-20/E/64-399.³⁴ Nalézají se zde především duchovní skladby, které byly do muzea předány údajně kvůli nevyhovujícímu způsobu jejich uložení v samotném chrámu, ale v malé míře také skladby světské s odlišnou proveniencí.³⁵ Ani jedna z těchto hudebnin však není vyztužena pergaménem a k vazbě nebyl použit škrobový papír totožný s papírem použitým na čtyřech hudebních tisících z Horníkovy sbírky. Dá se předpokládat, že Ondřej Horník z chrámového fondu,

Fragment folia s repertoárem ke svátku In Dedicatione Ecclesiae / Fragment of a folio with the repertoire for the feast day In Dedicatione Ecclesiae

NM-ČMH AZ 89/h, fol. 1^r

³⁴) Děkuji srdečně Filipu Plašilovi, archiváři Klubu Za historickou Polnou, za jeho informace a ředitele Městského muzea Polná Aleně Vyskočilové za umožnění studovat přímo na místě polenský hudební archiv.

³⁵) Příkladem za všechny může být např. melodram *Princ Brk a kněžna Džinarata* z Hudebních humoristických listů Josefa Švába-Malostranského (hudba Josef Paukner) nebo materiály s razítkem OCHOTNICKÉ DIVADLO V POLNÉ.

k němuž vypracoval soupis zhruba dvou set osmdesáti skladeb, vybral vše, co ho zajímalo, a že nepřehlédli žádný další starý tisk „vylepšený“ pergamenem. Nevíme však, zda měl k dispozici také celou knihovnu, která byla v kostele uložena ještě na začátku našeho století a obsahovala kolem tisíce svazků včetně muzikálií.³⁶ Mnoho tisků z tohoto fondu prý nese razítko jezuitské koleje v Hradci Králové, zrušené v roce 1773. Základ knihovny v Polné dal svým odkazem v roce 1775 vzdělaný polenský děkan P. Petr Bedřich Florián.³⁷ Bohužel ani tato zjištění, ani dosavadní znalost hudebního života v Polné nemohou jednoznačně upřesnit, kde vlastně latinský graduál AZ 89 vznikl. Výzkum jeho dochované části však kromě zajímavých informací o středověké hudbě v Čechách podnětně otáčí a dokazuje, že čas věnovaný fragmentům z vazeb rozhodně není časem ztraceným.

Andreas Oswald a S. Cecilia: *Psalmodia harmonica, sive Psalmi vespertini numero viginti pro toto anno consueti...*, Augsburg 1733

Stav hlasů před restaurováním / Condition of the parts before restoration

NM-ČMH XIII D 323

36) *Průvodce po rukopisných fondech v České republice, Díl IV. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, red. Marie Tošnerová, Archiv Akademie věd ČR, Praha 2004, s. 361–362. Podle sdělení z Římskokatolické farnosti – děkanství v Polné se dnes na děkanství nenacházejí žádné knihy se zlomky pergamenu ve vazbě.

37) PLAŠIL, Filip: *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné*, Nakladatelství Linda, Polná 2007.

On the History and Content of the Late Medieval Fragmentary Gradual AZ 89

DAGMAR ŠTEFANCOVÁ

In 2013, parchment fragments were removed from the covers of four old printed volumes from the collection of Ondřej Horník that are now in the holdings of the Czech Museum of Music. By assembling the fragments, the museum has obtained seventeen incomplete pages of a Latin gradual probably dating from the period before 1420 that is in all likelihood of Bohemian origin (shelf mark: NM-ČMH AZ 89). The article provides a detailed description of the source, including references to the Cantus ID Numbers of the individual chants. The text deals with several Czech rubrics in relation to the work of Jan Hus and Easter folk customs, and it reports on the discovery of a trope to the antiphon *Cum Rex gloriae Christus*. Attention is also paid to questions of provenience, specifically to the town Polná, where Ondřej Horník obtained the music with the parchment maculature at the beginning of the 20th century.

parchment, fragment, Polná, trope, Jan Hus, Gregorian Chant, 14th / 15th century, Ondřej Horník, Easter folk customs

The six hundredth anniversary of the burning of Master Jan Hus at the stake († 1415) is an inspiration for more in-depth research on musical sources that are connected in one way or another with the Czech Middle Ages. We can consider that period both on the basis of preserved sources and with awareness that some historical church artifacts from earlier epochs have been lost completely or exist only in a fragmentary state.¹ Seeing the cause of this fragmentariness only in the burning and looting of monasteries by Hussite troops, especially in 1420 and '21, would be an oversimplification. Waves of reformation and secularization also came at later times, and in addition, the overall attitude towards manuscripts changed drastically with the development of book printing, so that by the

This work was financially supported by Ministry of Culture of the Czech Republic (DKRVO 2015/42, National Museum, 00023272).

1) See e.g. BARTLOVÁ, Milena: *Husitské obrazoborectví* (Hussite Iconoclasm), in: *Umění české reformace* (The Art of the Bohemian Reformation), Academia, Prague 2010, pp. 63–70. HLAVÁČEK, Ivan: *Knihy a knihovny v českém středověku* (*Studie k jejich dějinám do husitství*) (Books and Libraries in the Czech Middle Ages [Studies on Their History through Hussitism]), Nakladatelství Karolinum (Karolinum Press), Prague 2005. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan et al.: *Encyklopedie českých klášterů* (Encyclopedia of Czech Monasteries), Libri, Prague 1998.

sixteenth century, older liturgical books might have been looked upon as superfluous. The changes to the liturgy after the Council of Trent and new developments with musical notation also contributed to this. For the study of music in the Middle Ages, complete manuscripts are, of course, the most important source of information, but there can be no doubt that research on fragments has enriched our previous knowledge of older history, so fragments should be subjected to systematic study with a broader scope than heretofore. As a basis for methodology, it is possible to use the work of such scholars as Eva Veselovská, Janka Bednářiková, and Dalibor Havel,² as well as the catalogues of fragmentary manuscripts from the National Museum Library (KNM).³

The fact that Medieval musical sources are now being kept by two different departments of the National Museum, namely the National Museum Library and the Czech Museum of Music (ČMH), is a result of the history of the National Museum as such. Before a separate music department was organized, musical collections were mainly under the administration of the museum library, which cared for and today still cares for the oldest manuscripts, including those connected with liturgical music or directly with the Hussite period (e.g. the famed Jistebnice Cantional, KNM II C 7). These sources were perceived above all as treasures of the culture of bookmaking and documentation of Czech history – and only secondarily as musical artifacts. Only musical materials with a more recent date were turned over to the music department of the National Museum, the predecessor of the Czech Museum of Music, after 1946. For this reason, only one complete Medieval manuscript is at present the property of the Czech Museum of Music. It was confiscated during an attempt to smuggle it out of Czechoslovakia in 1983, and it was subsequently turned over to the National Museum by the Ministry of Culture of the Czechoslovak Socialist Republic (the Latin gradual NM-ČMH AZ 31). In addition, the Czech Museum of Music is the caretaker for some restituted collections that contain Medieval fragments with musical notation. Some fragments are contained in book covers and in musical material in the collection of the Czech Museum of Music, and the museum has obtained only three through its own acquisitions and research activities.⁴

2) See e.g. VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum nationale Slovacaum*, Ústav hudobnej vedy SAV (Musicology Institute of the Slovak Academy of Sciences), Bratislava 2014; Also see: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Schemnitziensis*, Ústav hudobnej vedy SAV (Musicology Institute of the Slovak Academy of Sciences), Bratislava 2011. BEDNÁŘIKOVÁ, Janka: *Notované fragmenty gregoriánskeho chorálu v archívno-knižničných fondoch Bardejova, Prešova a Levoče* (Notated Fragments of Gregorian Chant in Archival and Library Collections in Bardejov, Prešov, and Levoča), Verbum, Ružomberok 2010. HAVEL, Dalibor: *Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě* (The Oldest Latin Manuscripts and Fragments in Bohemia and Moravia), professorial thesis, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta (Masaryk University, Faculty of Humanities), Brno 2012.

3) DRAGON, Michal – MAREK, Jindřich: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Sbírky Adolfa Patery a Čeňka Zibrta* (Manuscript Fragments of the National Museum Library. The Collections of Adolf Patera and Čeněk Zibrta), Scriptorium, Prague 2012. BRČÁK, Marek – DOBIÁŠ, Dalibor – DRAGON, Michal – JAMBOROVÁ, Martina – MĚŘIČKA, Matěj – VOLEKOVÁ, Kateřina: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 A* (Manuscript Fragments of the National Museum Library. Shelf Mark 1 A), Scriptorium, Prague 2014.

4) The following manuscripts are involved: NM-ČMH AZ 44 and AZ 45 – in both cases, the fragments are from the estate of Jaromír Weinberger (1896–1967) and are dated to the 14th century; NM-ČMH AZ 89 – the fragment of the gradual to which this article is devoted.

Discovery of the Fragments AZ 89

The discovery of a large number of folios from a Latin gradual, which were assigned a shelf mark from the special AZ collection (containing the oldest manuscripts and old printed material), must be seen in a broader context, and especially in direct connection with the music collection of Ondřej Horník (1864–1917).⁵ In the late 19th and early 20th centuries, this important Czech collector compiled in particular a remarkable quantity of music (ca. 15,000 items), musical instruments, and documentation of art with musical subject matter. His interest was focused mainly on church archives not only in the larger cities of Bohemia and Moravia, but also, especially, in rural areas. After Horník's death, the National Museum in Prague, which was still the Museum of the Kingdom of Bohemia at the time, obtained the entire collection.

One of the places in which Horník was interested was Polná, a town in the present-day Vysočina Region. He apparently visited Polná in person, because preserved in his estate is a list of the contents of the music archives of the Deanery Church of the Assumption of the Virgin Mary, written in his own hand and dated 16 February 1903.⁶ Among the plentiful period manuscript material, there is documentation of four old prints that also appear on Horník's list of music obtained "as a donation from Polná from Mr. Fr. Korejtko, choirmaster, through Mrs. Vincencie Lorencová, the wife of the schoolmaster in Polná", on 3 May 1903.⁷ These were not insignificant titles; to the contrary, in addition to the Viennese Benedictine Valentin Rathgeber, the following Baroque authors from the Czech milieu also figure here: the Prague Benedictine Gunther Jacob, the Piarist Johann Ferdinand Richter, born in Karlovy Vary, whose monastic name was Andreas Oswald a S. Cecilia, and František Václav Habermann, a native of Kynžvart who was active in Prague from the 1740s to the '70s and then in Cheb during the last decade of his life.⁸ Two of these printed artifacts were produced by the famed printer Lotter in Augsburg, and one printed artifact each was produced by Jiří Ondřej Laboun of Prague and by a printing press in Kraslice.

Gunther JACOB: *Anathema gratiarum actionis...*, Praga, Jiří Laboun, 1714 (shelf mark NM-ČMH X F 118)

[František Václav] HABERMANN: [*Philomela pia, melos suum sexies repetens, sive missae sex a IV.*, Graslicii Bohemorum, Philipp Joseph Sädttler, 1747] (shelf mark NM-ČMH IX F 19)

5) ŠTEFANCOVÁ, Dagmar – KABELKOVÁ, Markéta – PAULOVÁ, Eva: *Hudební sbírka Ondřeje Horníka. I. díl. Sběrka hudebnin, knihovna a výtvarné dokumenty* (The Music Collection of Ondřej Horník. Part I. The Collection of Music, Library, and Documentation of the Visual Arts), Národní muzeum (National Museum), Prague 2012.

6) See NM-ČMH G 13732/76.

7) See NM-ČMH G 13732/77. Besides the cited lists, Horník also made a list of musicians from Polná (NM-ČMH G 13733/21) and a list of music that came to him from Polná in two parcels (NM-ČMH G 13732/78).

8) OSTŘANSKÁ, Kateřina: *Philomela pia, sive missae sex F. V. Habermanna* (F. V. Habermann: *Philomela pia, sive missae sex*), Bachelor's thesis, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta (Charles University, Faculty of Arts), Prague 2014. The author states that Habermann's Masses were disseminated primarily among the Benedictines (p. 25). The copy from Horník's collection (NM-ČMH IX F 19) was not included in the list of sources.

Andreas OSWALD a S. Cecilia: *Psalmodia harmonica, sive Psalmi vespertini numero viginti pro toto anno consueti...*, Augustae Vindelicorum, typis & sumptibus Joannis Jacobi Lotteri, Anno 1733 (shelf mark NM-ČMH XIII D 323a)

Valentin RATHGEBER: *Cithara Davidis poenitentis, hoc est: Miserere VI. cum adjunctis Tantum ergo VI.*, Joannes Jacobus Lotter, Augustae Vindelicorum, 1734 (shelf mark NM-ČMH XIV B 181)

These printed books are bound in cardboard covers covered with paste paper, and at first glance they appear to have belonged in their day to the same archives or library. Parchment maculature was removed from them in 2013 thanks to the restorative efforts of Jana Běnová, and it was completed to the extent possible. Seventeen folios of the original source parchment were thus at least partially assembled into a gradual, probably from the last decades of the 14th century or the beginning of the 15th.

Characteristics of the Fragments and of the Original Source

We do not know when the maculature was cut from the parchment, but it was in all probability no earlier than after publication of the printed artifacts for which the maculature was used as a cover, either in the form of a strip of cloth for the spine (cut across the whole parchment bifolio), or in the form of a larger cutout from a single folio. On the basis of a comparison of a total of twenty fragments, it can be asserted that their original source was a parchment codex, with folio dimensions of ca. 300 (height) by 190 (width) mm. The text area (ca. 210 × 150 mm) is bordered by a double margin on the left and right. The spacing of the lines is kept at 5 mm. The text is written very carefully in Gothic lower-case letters, and the rubrics are in red. On some of the fragments, the catchwords for pagination consisting of letters and Roman numerals have been preserved, and these helped with the final ordering of the fragments. The codex was decorated with calligraphic and, in exceptional cases, simple filigree initials of average quality. There had originally been eight staves of music on the page, each with four red lines. There are both C and F clefs, and there are catchwords at the end of the staves. The scribe used Bohemian (rhombic) chant notation.

The decoration and notation of the gradual are close to that of the gradual of the National Museum Library, shelf mark KNM XIII B 2,⁹ although not quite identical, but the two manuscripts appear to have been made at approximately the same time; gradual XIII B 2 has been dated to the period around 1390 primarily on the basis of art history analysis, and it is assumed to be of Czech provenience.¹⁰ The notation and the lettering of the fragments of AZ 89 are neatly formed, and the basic symbols are the rhombic punctum, the Bohemian podatus, and the Metz clivis.

The fragments of AZ 89 consist of several different large sections of the Proper of the Seasons: a small fragment from Easter Sunday (AZ 89/a); two fragmentary bifolios

⁹ See www.manuscriptorium.com. Accessible at: <http://goo.gl/79xvGB> [cit. 10 April 2015]

¹⁰ BRODSKÝ, Pavel: *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze* (Catalogue of Illuminated Manuscripts of the National Museum Library in Prague), KLP, Prague 2000, p. 165.

– a total of five strips – folded together, containing the repertoire for Good Friday and Easter Sunday (AZ 89/b); two fragmentary bifolios – a total of 7 strips – folded together, containing the repertoire after Easter Sunday, i.e. in particular, certain *feriae* in the Easter octave and the feast day De Sancta Lancea, which was celebrated on the Friday after the second Sunday of Easter¹¹ (AZ 89/c); one folio with repertoire for the second and third Sundays after Easter Sunday (AZ 89/d); again one folio with chant for the second and third *feriae* after Pentecost (AZ 89/e); one folio with repertoire intended for the Feast of Corpus Christi (AZ 89/f); three consecutively connected folios, the first of which is preserved in two smaller fragments, with the repertoire for the 21st through the 23rd Sundays post Pentecosten¹² (AZ 89/g); and finally one folio with chant for the Feast of the Consecration of the Temple (AZ 89/h).

Maculature from the beginning of the gradual is apparently missing (with the exception of AZ 89/a). It contained chant for Advent, Christmas, and Lent. This is also shown by the preserved catchwords for pagination: k.X, l.V, m.VII, n.III, p.I, p.II, and p.III. The last of the legible catchwords – p.III – belongs to the feast In Dedicacione Ecclesiae, which was placed after the last, 24th Sunday post Pentecosten.

Contents of the Individual Fragments

The rubrics copied from the original are highlighted in italics in this overview. Abbreviations: In = introit, InV = introit verse, Gr = gradual, GrV = gradual verse, Cm = communion, An = antiphon, H = hymn, Al = alleluia, Of = offertory, Sa = Sanctus, Ky = Kyrie. Cantus ID Number = a six-digit identification number from the database Cantus;¹³ if no number is given after the text, the chant in question was not found in the database. The sequences that have not yet been entered in this database are identified using data from *Analecta hymnica medii aevi*¹⁴ in the format AH, volume number, sequence number, page number. I have placed all supplementary information in brackets.

● AZ 89/a:

[Nativitas Domini, in aurora]

1^r: [In: Lux fulgebit ... nos] quia natus est ... cui regni ... [g00547]. [InV:] D[ominus regnavit] [g01913].

11) At the initiative of Charles IV, the feast day was proclaimed in 1354 by Pope Innocent VI, and its observance in the Diocese of Prague was approved by the Prague Diocesan Synod the following year. See ŠRONĚK, Michal: *Rouška Panny Marie. Relikvie ve sporu mezi římskými katolíky a utrakvisty v Čechách ve 14. a 15. století* (The Veil of the Virgin Mary. Relics in the Conflict Between Roman Catholics and Utraquists in Bohemia in the 14th and 15th Centuries), *Umění/Art*, vol. LVII, 2009, no. 2, pp. 118–139.

12) In AZ 89, the numbering of the Sundays after Pentecost differs from contemporary practice by one number (the 21st Sunday is given here as the 20th). It has always depended on whether the Feast of the Holy Trinity is also counted as the first Sunday post Pentecosten.

13) The identification numbers of the individual chants are given in accordance with the database Cantus index. Accessible at: <http://cantusindex.org/> [cit. 10 April 2015].

14) *Analecta hymnica medii aevi*, ed. Guido Maria Dreves – Clemens Blume, I–55, Fues's Verlag – O. R. Reissland, Leipzig 1886–1922.

1^v: [GrV: A Domino fac]tum est et ... nostris [g00549]. [Al:] Alleluia. D[ominus regnavit] [g00550].

2^r: [Cm:] Exulta filia Sion ... et Sal[vator mundi] [g00552].

[Nativitas Domini, in die]

2^v: [In: P]uer natus est ... cui ... *Precentores introitum* [g00553].

● AZ 89/b:

[Feria sexta in Parasceve]

1^r: [Improperia: Agios] yskyros. Agyos athanatos eleyson ymas [008450]. *Item presbyteri*. Quia eduxi te ... salvatori tuo [008452]. *Item pueri*. Agyos. *Presbyteri incipiant choro*. Sanctus deus. *Item*. Sanctus fortis. *Item*. Sanctus [008450].

1^v: [Quid ultra debui ...] plantavi te ... salvatori tuo [008453]. *Item pueri cantent*. Agyos. *Item prelati incipit*. Sanctus. [008450]. *Tunc elevationem crucis incipit*. [An:] Ecce lignum crucis [002522].

2^r: [An: Dum fabricator mundi ... spi]ritum et ecce velum templi ... filii de ... [002453].

2^v: [cont. 002453:] cuius pondere captivitas ... ianua regni. *pueri cantent ymnus*. [H:] C[rux fidelis] [g00959].

[Dominica Resurrectionis]

3^r: [An: Vidi aquam ... facti s]unt et dicent alleluia alleluia [005403]. *Ps*. Confitemini domino ... eius. Gloria Patri ... [a00244]. [An:] Cum rex gloriae ... [201042].

3^v: [cont. 201042: deside]rabilis quem expectabamus ... requiere[bant] ...

[Ad processionem]

4^r: [Tropus:] ...yehenne Est ade ... luna. *In statione an[tifona]*. [An:] Surrexit enim [incipit only, 005081?]. *In reditu cantent ymnus aptus*. [H:] Salve festa dies ... mundi ... [a00177].

4^v: [An:] Sedit angelus ... mortu[um] ... [004858].

● AZ 89/c:

Feria secunda post Pascha

1^r: [In:] Introduxit vos dominus ... alleluia [g01014]. *Ps*. Confitemini domino ... in seculum [g01992]. *Gr*. Hec dies [incipit only, 008414]. [GrV:] Dicat nunc Israhel quoniam bo[nus] ... [008414b].

1^v: [Al:] Angelus domini descendit ... super eum [008415]. *Versus*. Respondens autem angelus dixit ... Jesum Nazarenum [008415a]. *Prosa*. [Mane pri]ma [sabbati ...?, g02531]. *Offertorium*. Angelus domini [descendit ...] [g01018].

2^r: [cont. g01018:] et dixit mulieribus ... alleluia [g01018]. [Sa:] Sanctus [incipit only]. *Communio*. Surrexit dominus ... alleluia [g01019].

Feria tertia na zenske pomnyhody

[In:] Aqua sapientie potavit eos ... alleluia [g01020]. *Ps*. Confitemini domino quoniam in saeculum mi[sericordia][g01992].

2^v: [cont. g01992:] [mi]sericordia eius. [Gr:] Hec [dies, incipit only, 008414]. *Versus*. Dicant nunc qui redempti sunt ... congregavit eos [008414]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Surrexit pastor bonus ... pro ovibus suis et ... [g02080].

[Sabbato Octavam Paschae, in Albis]

3^r: [In: Eduxit dominus] populum suum ... alleluia [g01044]. *Ps*. Confitemini domino et invocate ... opera eius [g01957.1]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Hec dies quam fecit [507015]. Alleluia. *Hunc versum cantent duo pueri*. Laudate pueri dominum [g00572].

3^v: [cont. g00572:] laudate nomen domini. *Chorus*. Sit nomen domini ... in seculum [008429z.1]. *Prosa*. Mane [prima sabbati, g02531]. *Off*. Benedictus qui venit ... alleluia [g01047]. *Communio*. Omnes qui in Christo baptizati estis ... alleluia [g01048].

Dominica na prowod ferial:

4^r: [In: Quasi modo geniti infantes ... rationa]biles sine dolo ... alleluia. [g01049]. *Ps*. Exultate deo ... deo Jacob [g01959]. [Ky:] Kyrie [only a brief incipit]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Surgens Jesus ... dixit pax ... [507030].

4^v: [Cm: Mitte manum ...a]lleluia et noli esse ... alleluia. [g01052].

De lancea Domini officium ... feria VI ...

[In:] Foderunt manus meas ... alleluia [501005] *Ps*. Factum est cor meum ... ventris mei ... Gloria [Patri] [501005a]. [Ky:] Kyrie [incipit only].

● AZ 89/d:

[Dominica secunda post Pascha]

1^r: [Of: Deus deus meus] ad te de luce ... manus meas alleluia [g01056]. *Communio*. Ego sum pastor bonus ... alleluia [g01057].

Dominica III. [post Pascha]

[In: J]ubilate deo omnis terra ... alleluia [g01058]. *Ps*. Dicite deo quam terribilia ... in die virtutis tue [g01059].

1^v: [Al:] Alleluia. *Versus*. Modicum et non videbitis me ... videbitis me [g02083]. *sine psa*[lmo] *Offer*[torium]. Lauda anima mea ... alleluia [g01061]. *Communio*. Modicum et non videbitis me ... modicum et [g01062].

● AZ 89/e:

[Feria secunda post Pentecosten]

1^r: [Alleluia. Exultate deo ... E u]o u a e. [Ky:] Kyrie Magne [deus, incipit only]. [Al:] Alleluia. *Versus*. Spiritus domini replevit orbem ... habet vocis [g02103]. *Prosa*. Laude celebra[m] [= celeberrima]. [AH 53, 72, pp. 124–125] *Offer*[torium] *Intonuit de celo*. *Sanctus*. ... *Co*. Spiritus Sanctus docebit nos ... alleluia [g01098].

Feria tertia [post Pentecosten]

[In] Accipite iocunditatem ... agentes [g02104].

1^r: [cont. g02104:] deo alleluia ... vocavit alleluia alleluia. *Ps.* Attendite popule meus ... verba oris mei [g01965]. [Ky:] Kyrie. [incipit only] [Al:] Alleluia. *Versus sequitur.* Verbo domini ... virtus eorum [g01103]. *Aliud alleluia.* Veni sancte. *Prosa Veni sancte* [Spiritus]. *Off.* Portas celi [incipit only, g01030]. *Sanctus. Co.*

● **AZ 89/f**

[Corporis Christi]

1^r: Alleluia. *Versus.* Ego sum panis vivus ... in eternum [206339]. *Prosa.* De superna ye[rarchia] [AH 54, 171, p. 262]. *Item aliud alleluia.* V. O Jesu pastor pie ... hodie [g02559]

1^r: [cont. g02559:] nos ... de pane celi re[face]. *Prosa.* Ave caro Christi. [AH 54, 170, p. 261] *Offertorium.* Celeste sacrificium ... perhenne gaudium alleluia [g02539]. *Com.* A[ve salutis hostia].¹⁵

● **AZ 89/g**

[Dominica 20 post Pentecosten]

1^r: [In: In voluntate tua] es. [g01241]. *Ps.* Beati immaculati in via ... lege domini [g01909]. *Graduale.* Dominum refugium factus es n[obis] ... a genera[tione] ... [p]rogenie [g01242]. [Gr]*Versus:* Prius[quam] mon[tes] fierent ... [ter]ra et [...] [g01243].

1^r: [cont. g01243:] et in seculum tu es deus. [Al:] Alleluia. *Versus.* Qui confidunt in ... mons syon non commovebi[tur] ... in Je[rusalem] [g02201]. [Of: Vir erat in ter]ra nomi[ne] Job ... e]i pote[stas] [g01245].

2^r: [cont. g01245:]stas a domino ... ulcere vulneravit. *Comm[unio:]* In salutari tuo anima mea ... domine deus meus [g01246].

Do[minica] XXI [post Pentecosten]

[In:] Si iniquitates observaveris domine ... apud te [g01247].

2^r: [cont. g01247:] propitiatio est, deus Israel. *Ps.* De profundis clamavi ... vocem meam [g01981]. *Graduale.* Ecce, quam bonum ... in unum [g00114]. *Versus.* Sicut ubguentum in capite ... barbam Aaron [g01249]. *Versus.* Mandavit do[minus] [g02466].

3^r: [cont. g02466:]minus benedictionem ... in seculum. [Al:] Alleluia. *Versus.* De profundis clamavi ... vocem meam [g01256] *Finis ut s. Offer[torium].* Recordare mei domine ... verba mea [g01251]

3^r: [cont. g01251:] in conspectu principis. *Com[munio].* Dico vobis gaudium ... agente [g01150].

Dominica XXII [post Pentecosten]

[In:] Dicit dominus: ego cogito ... de cunctis locis [g01253]. *Ps.* Benedixisti domine ... Jacob [g01908].

15) Apart from the initial "A", the text of the Communio is nearly illegible. For the same feast day, the Codex Franus of 1505 (Hradec Králové, Muzeum východních Čech [Museum of Eastern Bohemia], Rkp. [Manuscript] II A 6) gives both *Alleluia O Jesu pastor pie* (fol. 66^v–67^v) and *Communio Ave salutis hostia* (73^v).

● AZ 89/h

[In Dedicatione Ecclesiae]

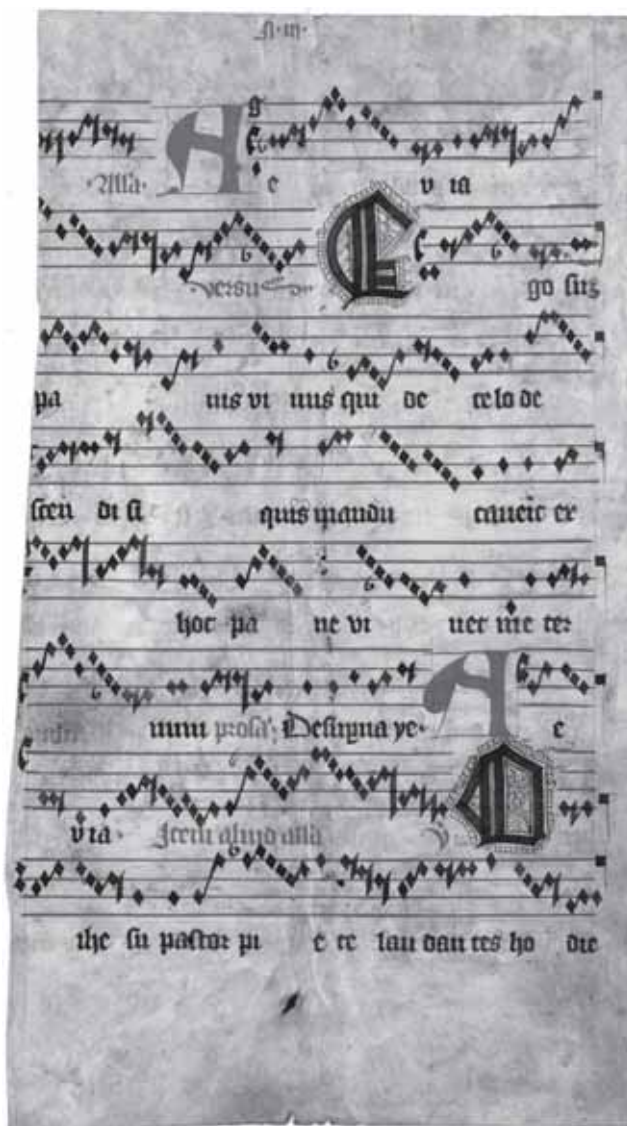
1^r: [In: Terribilis est locus ...] et vocabitur aula dei. [g01401]. Ps. Quam dilecta tabernacula ... in atria domini [g01918]. [Ky:] Kyrie. *Magne deus.* [inscribed: *Cunctipotens,* rubric only] *Item Graduale.* Locus iste ... irreprehensibilis est [g01402]. *Versus.* Deus cui adstat ... servorum tuorum [g01403]. *Sequitur alleluia.*

1^v: [Al:] Alleluia. *Versus.* Vox exultationis ... in tabernaculis iustorum [g02386]. *Chorus repetit post divisionem hoc ide[?].* *Prosa.* Adest dies iubilaeus ... de Cristi clemencia. [AH 9, 48, p. 40]

**A trope for the antiphon
Cum Rex gloriae Christus**

The fragment AZ 89/b contains part of the Good Friday services (Feria VI in Parasceve), chants for processions, and the beginning of the liturgy for the celebration of the Resurrection of the Lord (Dominica Resurrectionis). On fol. 4^r there is a trope for the antiphon *Cum Rex gloriae*

Christus infernum debellaturus. It was sung during the triumphal procession on the morning of Easter Sunday, and on the basis of its contents concerning Christ descending into hell and his subsequent victory over death, it was also given the title *Canticum triumphale*. From this core, there also developed larger dramatic scenes of the Descent into Hell, and these are recorded (without musical notation), for example, in the Saint George Manuscript

Fragment folia s repertoárem ke svátku Corporis Christi / Fragment of a folio with the repertoire for the feast day Corporis Christi
NM-ČMH AZ 89/f, fol. 1^r

Praha NK VII E 1 from the first half of the 16th century.¹⁶ With the text *Triumphat Dei filius*, the trope occurs, for example, in the Saint George processions Praha NK VI G 3b (fol. 94^v-95^r), VI G 10a (fol. 156^{r-v}), VI G 10b (fol. 83^{r-v}), VI G 5 (fol. 242^r-243^r), and VII G 16 (fol. 106^{r-v}),¹⁷ but it was widely distributed even beyond Benedictine monasteries.¹⁸ In the cited study, Tadeusz Miazga compared the chants from the Easter procession with more than three hundred sources from the 10th through the 19th centuries including, among others, the aforementioned Saint George manuscripts. He published very interesting tables of melodic concordances for the antiphon *Cum rex gloriae Christus*¹⁹ and the trope *Triumphat Dei filius*.²⁰ The version of *Cum rex gloriae Christus* we are studying here is closest to a variant of the melody in manuscript no. 45 of the Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej (Archives of the Cracow Cathedral Chapter), dated ca. 1415. One may proceed in a similar manner in the case of the trope *Triumphat Dei filius*. In Miazga's comparison of fourteen different melodies, the version of the trope from the processional Praha NK VI G 10b from the first half of the 14th century holds primacy;²¹ its melody is nearly identical to that of the fragment AZ 89/b. For coordination of the melody with sources from the beginning of the 15th century, I chose the Vyšebrodský sborník (the manuscript Vyšší Brod no. 42 of the Library of the Cistercian Abbey of the Blessed Virgin Mary in Vyšší Brod) dated 1410, in which *Triumphat Dei filius* is notated on fol. 12^r, again with only small deviations from the version in v AZ 89/b.

If changes to the melody of the trope in AZ 89/b were found, they correspond to the text, which, surprisingly, is neither *Triumphat dei Filius* nor other tropes to the procession antiphons *Agie Rex iustitiae*²² or *Rex Christe primogenite*,²³ but rather is a still unknown text. Although the beginning is missing and it is interrupted in places, the majority of it has been reconstructed successfully. Unlike *Triumphat dei Filius* with its regular number of syllables in verses (8 8 6 6, 8 8 6 6, 8 9 6 4),²⁴ its structure is irregular, and the ends of the verses do not always correspond to the end of a musical idea.

16) PLOCEK, Václav: *Melodie velikonočních slavností a her ze středověkých pramenů v Čechách*, 1. díl (Melodies for Easter Celebrations and Plays from Medieval Sources in Bohemia, Part 1), Státní knihovna ČR (State Library of the Czech Republic), Prague 1989, p. 34.

17) PLOCEK, Václav: *Catalogus codicum notis musicis instructorum*, díl 1. a 2. (Part 1 and 2), Academia, Prague 1973, nos. 57, 58, 55, 75.

18) See e.g. MIAZGA, Tadeusz: *Die Gesänge zur Osterprozession in den handschriftlichen Überlieferungen vom 10. bis zum 19. Jahrhundert*, Akademische Druck- u. Verl.-Anst., Graz, 1979, which attributes the origins of this trope to the milieu of the Czech Benedictines (see in particular pp. 175–177). VLHOVÁ-WÖRNER, Hana: *Bohemian Utraquists' Repertory of Proper Tropes*, in: *Bohemian Reformation and Religious Practice* 5/2, 2005, pp. 313–327.

19) MIAZGA, op. cit. in footnote no. 18, pp. 250–257.

20) *Ibid.*, pp. 258–262.

21) Dating based on MRÁČKOVÁ, Veronika: *Chorální notace v pramenech kláštera sv. Jiří v Praze* (Staff Notation in Sources of the St. George's Monastery in Prague), thesis, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta (Charles University, Faculty of Arts), Prague 2008, p. 64. The author dates the creation of the processional to the period of the activity of the Abbess Kunhuta (1302–1321).

22) Praha NK VII G 16, fol. 105^v-106^r.

23) See VLHOVÁ-WÖRNER, op. cit. in footnote no. 18, in particular pp. 319 and 323. Also see MIAZGA, op. cit. in footnote no. 18, p. 177.

24) See MIAZGA, op. cit. in footnote no. 18, p. 176. The number of syllables in the version Praha NK VI G 10b

Praha NK VI G 10b	NM-ČMH AZ 89/b
<i>Triumphat dei Filius</i>	?
<i>de hoste superbissimo</i>	?
<i>resurgens a morte</i>	?
<i>delens eam primam.</i>	<i>domus [q?] yehenne [= Gehennae].</i>
<i>Latronem sero flebilem</i>	<i>Est ade [= Adae] primi mors mortua</i>
<i>coniunctum beatissimis</i>	<i>morte secundi. Cum ser[-]</i>
<i>praemisit ad regna</i>	<i>pentine datur hamus</i>
<i>quo iturus erat.</i>	<i>et esca rapine [= rapinae].</i>
<i>Petrum cum ceteris visitat</i>	<i>Exhibitum gratis munus tante</i>
<i>atque omnes sedulo</i>	<i>pietatis. Clamavit terra nec sol</i>
<i>consonet voce pia.</i>	<i>sidera neque luna.</i>

The trope *Triumphat Dei filius* became the point of departure for the creation of several songs with Czech and German texts, an overview of which is found in the digital catalogue *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*,²⁵ but none of those texts corresponds exactly to the Latin text from AZ 89/b, although they have, of course, certain motifs in common (e.g. overcoming death through death).

Pomni hody na provody, že jsou svatí dni (Remember, the feast days until the Sunday after Easter are holy)

The hypothesis that the gradual AZ 89 originated in Czech territory is indicated not only by the type of musical notation and the references to sequences of Czech origin (especially *De superna yerarchia* and *Ave caro Christi*), but also in particular by two rubrics with commentary in Czech, both in the folder AZ 89/c.

The rubric “Feria tertia na zenske pomnyhody” is found on fol. 2^r with the proper for the third feria after the Resurrection of the Lord. In an ecclesiastical context, the admonition “pomni hody” (“remember the feast”) concerned the recommendation of sexual abstinence by married persons for three days before receiving the Eucharist, as found in church law as well as, for example, in the writings of Hus’s predecessors Jan Milíč of Kroměříž, Matěj of Janov, and the Dominican Heinrich of Bitterfeld.²⁶ Questions of continence, purity, and thus also of readiness to receive Communion were increasingly relevant, as the frequent

is different (8 8 6 6, 8 8 6 6, 9 7 7).

25) Accessible at: <http://www.musicologica.cz/melodiarium>, shelf no. of the melody: MHB 906 [cit. 7 May 2015].

26) POLC, Jaroslav V.: *Časté přijímání laiků – základ české reformace. Duchovní proudy od Karla IV. ke kalichu* (Frequent Taking of Communion by the Laity – The Foundation of the Bohemian Reformation. Spiritual Current from Charles IV to the Chalice), in: *Česká církev v dějinách* (The Czech Church in History), Prague 1999, pp. 207–229; Also see: *Disputace o častém přijímání laiků na předhusitské teologické fakultě* (Disputations on the Frequent Taking of Communion by the Laity at the Pre-Hussite Faculty of Theology), in: *Česká církev v dějinách* (The Czech Church in History), Prague 1999, pp. 231–239.

receiving of Communion by married laypersons was becoming more widespread. Another of Hus's predecessors, Konrad Waldhauser (ca. 1326–1369), the court chaplain and parish priest at the Týn Church, based his sermon on the Eastertide whipping ritual²⁷ on the writings of the older French theologians Guillaume Durand and Jean Beleth,²⁸ who described the custom in the opposite order from that which we know today, placing the whipping of men by their wives on Monday and the whipping of women by their husbands on Tuesday. The custom is also described in this way in a Latin treatise titled *Dicta de tempore*, which has apparently been erroneously attributed to Jan Hus (ca. 1370–1415).²⁹ In it, *Sermo XXVIII* (In Resurrectione Domini) literally states:

Unde mulieres secunda die post pascha verberant suos maritos, die vero tercia mariti e contrario uxores et hoc virgis de mane in lecto, vel manibus, vel pungno. Hoc autem fit ad denotandum, quod debent se invicem corrigere, ne alter ab altero hoc tempore debitum exigat eciam legitimi thori. Unde percucientes alios dicunt “Pomni hody” quasi dicant: attende, quod est festum paschale, et non exigas debitum! Unde, o vos mulieres, percute virga viros vestros fortiter de mane, si exigent debitum a vobis hiis diebus sacris!³⁰

One wonders whether the authors might have been copying from each other without taking into consideration the true form of this custom. The rubric for the Tuesday proprium in the gradual AZ 89 also is not much help to us, because it does not clearly state the role of women.

The textual incipit “Pomni hody na provody, že jsú svatí dni” (“Remember, the feast days until the Sunday after Easter are holy”) has been cited by various ethnologists such as Josef Jireček,³¹ in connection with the sermon, which dates perhaps from the mid-fourteenth century. Musicologists interpret this incipit as a carol or even as one “of the oldest traces

27 ŠIMEK, František (ed.): *Staročeské zpracování Postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera* (An Old Czech Version of the “Homiliary of the Students of the Sacred University of Prague” by Konrad Waldhauser), published by: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění v Praze (Committee for the Publication of Sources of the Czech Religious Movement of the 14th and 15th Centuries, established by the Czech Academy of Sciences and the Arts in Prague), Prague 1947, p. 2.

28 ZÍBRT, Čeněk: *Mistr Hus o pomlázce* (Master Hus on the Easter Whip), in: *Český lid* (The Czech People), vol. 26, 1926, pp. 286–287. Specifically, this involved Durand's *Rationale divinatorum officiorum* (1286) and Beleth's *Summa de Ecclesiasticis Officiis* (1162).

29 According to the manuscript KNM XIII D 1 published in the critical edition: *Dicta de tempore Magistro Iohanni Hus attributa I–II*, ed. Jana Zachová – Bohumil Ryba, Brepols Publishers, Turnhout 2011.

30 Cit. from *Dicta de tempore*, op. cit., footnote no. 29, pp. 549–550. In manuscript KNM XIII D 1 on fol. 123^v. Translation:

And therefore, on the second day after Easter, women flog their husbands, while on the third day it is the husbands' turn to flog their wives using the same rods in the morning in bed or using their hands or fists. This is done as a sign that they are to warn each other not to demand the performance of marital duties during that period. And so it is the one who is flogging the other who says: “Pomni hody!”, as if to say: “Remember that it is Eastertide, and do not demand the performance of marital duty.” Therefore, women, give your husbands a good thrashing in the morning with a rod if they require of you the performance of your marital duty during those holy days!

31 JIREČEK, Josef: *Drobnosti k historii literatury české* (Minutiae on the History of Czech Literature), *Časopis Musea království Českého* (Journal of the Museum of the Kingdom of Bohemia), vol. 35, 1861, no. 3, p. 270.

of carol texts from the entire Slavic world”,³² but there is unfortunately no notation of the melody, and typological classification is impossible because of the fragmentary nature of the text.

In the second Czech rubric from the gradual AZ 89 (fol. 3^v), the scribe entered the comment: “Dominica na prowod ferial[is]”. “Provodní” Sunday meant what is today called the 2nd Sunday of Easter, also called White Sunday (in Albis) based on the white clothing of the neophytes, or Quasimodo Sunday based on the introit to the Mass. The name “Provodní” Sunday was derived from the words “provod, provody” (i.e. “průvod” or procession – conductus Paschae), and it applied not only to “Provodní” Sunday, but in a broader sense to the entire period around that Sunday.³³

Polná – přips rukou Ondřeje Horníka o provenienci tisků, z nichž byly fragmenty AZ 89 sňaty / **Polná – inscription in the hand of Ondřej Horník** on the provenience of printed volumes from which the fragments AZ 89 were removed
NM-ČMH AZ 89/d, fol. 1'

Item pueri cantent

The rubrics also identify who is performing, i.e. the priests or acolytes: *pueri*, *presbyteri*, *precentores*, *prelatus*, and *chorus*. A *prelatus*, i.e. a priest of higher standing (e.g. a dean, canon, or even an abbot), is explicitly mentioned at the beginning of the service *Elevatio crucis*. A pair of boys (*duo pueri*) sang – how fittingly! – the alleluia verse *Laudate pueri dominum* (AZ 89/c, fol. 3^v). The boys sang the *Improperia* in alternation with the presbyters

32) KOUBA, Jan – SKALICKÁ, Marie: *Koledy v předbělohorských písňových pramenech* (Carols in Song Sources Predating the Battle of White Mountain), in: *Miscellanea musicologica XXX*, Univerzita Karlova (Charles University), Prague 1983, p. 13.

33) See FROLCOVÁ, Věra: *Provodní neděle* (The Second Sunday of Easter), in: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část O–Ž* (Folk Culture. Local History Encyclopedia of Bohemia, Moravia, and Silesia. Volume of Entries for O–Ž), ed. Stanislav Brouček – Richard Jeřábek, *Mladá fronta* (newspaper: Young Front), Prague 2007, p. 813. For details, see the entry *Průvody* (Processions), accessible at: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 16 April 2015]. The phrase “prowod ferialis” in the rubric could be understood as reflecting processions held not only on Sunday, but also at other times during the octave.

(priests) (AZ 89/b, fol. 1^{r-v}). The possibility thus cannot be excluded that the gradual was used at a monastery or an important center of church administration connected with a school and was made in one of the corresponding scriptoria.

And Back to Polná...

The music archives from the Deanery Church of the Assumption of the Virgin Mary are now kept at the Municipal Museum in Polná under catalogue numbers Po-20/E/64–399.³⁴ One finds mainly sacred works there that were supposedly turned over to the museum because of the unsuitable manner of their storage in the church itself, but to a lesser extent, there are also secular compositions of different provenience.³⁵ None of these musical scores, however, are reinforced with parchment, and for their covers, paste paper identical to the paper used for the four copies of printed music from Horník's collection was not used. It may be assumed that Ondřej Horník selected every thing that interested him from the church's collection, from which he made a list of approximately 280 compositions, and that he did not overlook any other old printed music "improved" with parchment. We do not, however, know whether he had at his disposal the entire library that was still kept at the church at the beginning of the twentieth century and that contained about a thousand volumes including music.³⁶ Much of the printed material from this collection is said to bear the rubberstamp of a Jesuit college in Hradec Králové that was closed in 1773. In 1775, the estate of the educated dean in Polná, Fr. Petr Bedřich Florián, became the foundation for the library.³⁷ Unfortunately, neither this discovery nor the existing knowledge about musical life in Polná would be sufficient to determine with certainty when the Latin gradual AZ 89 was actually made. Nonetheless, besides providing interesting information about Medieval music in Bohemia, research on the preserved portions raises stimulating questions and demonstrates that time spent on fragments from book covers definitely is not time wasted.

34) I wish to express my sincere thanks to Filip Plašil, archivist of the Polná History Club, for his information, and the director of the Polná Municipal Museum Alena Vyskočilová for permitting me to study directly at the site of the Polná music archives.

35) One example of such secular music is the melodrama *Princ Brk a kněžna Džinarata* (Prince Brk and Princess Džinarata) from Josef Šváb-Malostranský's *Hudební humoristické listy* (Pages of Musical Humor) (music by Josef Paukner). There is also material bearing rubberstamp impressions reading OCHOTNICKÉ DIVADLO V POLNÉ (Polná Amateur Theatre).

36) *Průvodce po rukopisných fondech v České republice, Díl IV. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice* (A Guide to Manuscript Collections in the Czech Republic, Part IV. Manuscript Collections of Central Libraries and Church Libraries in the Czech Republic), ed. Marie Tošnerová, Archiv Akademie věd ČR (Archives of the Czech Academy of Sciences), Prague 2004, pp. 361–362. According to information from the Roman Catholic Parish – Deanery in Polná, there are now no more books with fragments of parchment in their covers at the deanery.

37) PLAŠIL, Filip: *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné* (History of the Deanery Church of the Assumption of the Virgin Mary in Polná), Nakladatelství Linda (Linda Publishing), Polná 2007.

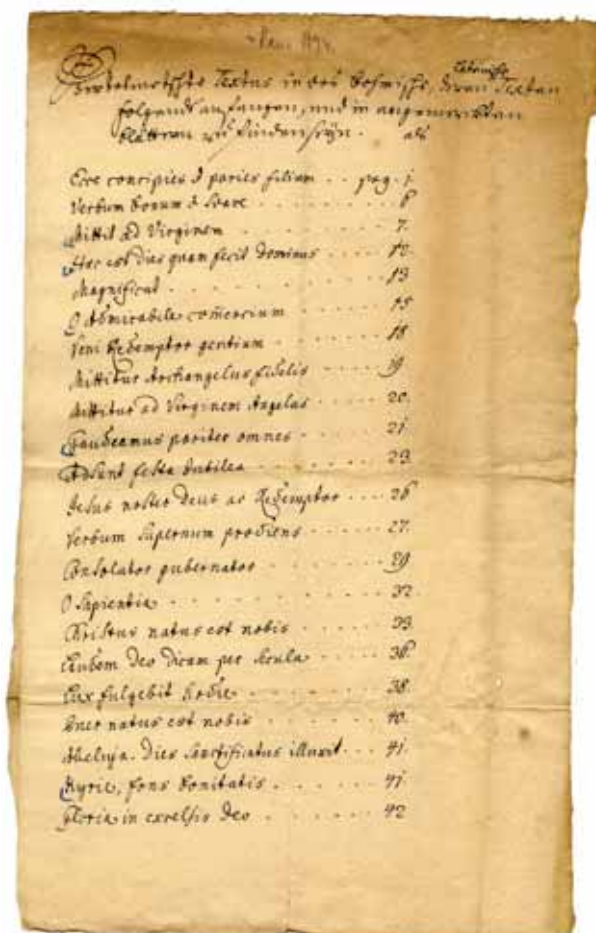
Dobroslav Orel (1870–1942)

Fotografie / Photograph, J. F. Langhans,
Praha / Prague, 1912

NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orela /
the estate of Dobroslav Orel

Folio z rukopisu Hradec Králové, Muzeum
východních Čech II A 18a s rejstříkem
latinských zpěvů / **Folio from a manuscript**
from Hradec Králové, Museum of Eastern
Bohemia II A 18a with an index of Latin
chants

NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orela,
krabice 29-B, inv. č. 271 / the estate of
Dobroslav Orel, carton no. 29-B, inv. no. 271

Fragment graduálu s velikonočním repertoárem a českými rubrikami, cca 14. /15. století /
Fragment of a gradual with Easter repertoire and Czech rubrics, ca. 14th / 15th century
NM-ČMH AZ 89/c

ribus quae que

ritis sunt sic sicut di

Comuni. Sanctus. do mi

nis et aqua vitae pe tro a via

quasi plena et potant e os

at v in famabitur in illis et no sicut a v ia

et ex altant e os in eternum a e v ia a e

ps v ia Confitemini dominis quoniam in altu in

Cestovní povolení od královéhradecké biskupské konzistoře / Travel permit from the Hradec Králové Episcopal Consistory
 NM-ČMH, pozůstalost Dobrosława Orela, krabice 31-B, inv. č. 51 / the estate of Dobrosław Orel, carton no. 31-B, inv. no. 51

Katalogizační lístek se zpěvem *Nunc festum celebre* z Kodexu Franus / Catalogue card with the chant *Nunc festum celebre* from the Codex Franus

NM-ČMH, pozůstalost Dobrosława Orela, krabice 29-B, inv. č. 253 / the estate of Dobrosław Orel, carton no. 29-B, inv. no. 253

